

В. О. Сухомлинський про потребу дитини у досягненні успіху в навчанні

У статті розкриті погляди В. О. Сухомлинського на потребу успіху в навчанні як одну із центральних в ієрархії потреб школяра. Розглядається діалектичний взаємозв'язок між успіхом у навчанні дитини і її бажанням вчитися, значущість енергетичного потенціалу успіху для формування почуття власної гідності особистості у творчій спадщині видатного педагога.

Нестабільність світу, інтенсивність соціально-економічних і технологічних змін ставить завдання формувати у системі освіти і поза нею людину з інноваційним типом мислення, культури, здатну не тільки адаптуватись до нових умов життя, а й брати безпосередню участь у творенні прогресивних змін, орієнтовану не тільки на творче засвоєння базових знань, а й на вироблення умінь, навичок і бажання самостійно навчатися, оволодівати новою інформацією, уміти використовувати здобуті знання у практичній діяльності.

Процес навчання – творчість, яка повинна приносити задоволення всім, хто причетний до неї. А як виховати людину, в якій бажання вчитися залишаться на все життя? Як зберегти бажанням вчитися, з яким дитина приходить до школи? Як зробити навчання цікавим? Як зробити так, щоб молоді громадяни нашої держави, закінчивши школу, згадували про неї як про місце, де вони вчилися вирішувати проблеми, які ставить перед ними життя? Ці запитання постійно хвилюють вчителів.

Відповіді на ці питання дав видатний педагог Василь Олександрович Сухомлинський, висунувши базисне для теорії та практики навчання положення: «Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, які породжують енергію для подолання труднощів, бажання вчитися» [9, с. 164]. Формулюючи свою педагогічну систему, як систему «виховання бажань»,

видатний педагог відзначав: «Усі наші задуми, пошуки і побудування перетворюються на порох, на мертво мумію, якщо немає дитячого бажання вчитися. Воно приходить лише з успіхом у навчанні» [9, с. 164].

Плідна ідея радості успіху в навчанні, що впливає із класичної гуманної педагогіки, була не тільки проголошена, а й методично інструментована В. О. Сухомлинським. Здійснюваний практично протягом всього життя видатного педагога експеримент, професійний аналіз навчально-виховного процесу, дав йому змогу глибоко пізнати сутність феномена успіху в навчанні дітей і не тільки дати визначення цієї філософсько-педагогічної категорії, виокремити її чинники, але й побудувати на цій основі чітку педагогічну теорію вивчення, виховання й розвитку особистості – педагогіку успіху.

У його трактуванні радість успіху в навчанні дітей – це ефективний засіб формування особистості, її духовного збагачення [4, с. 38], оскільки радість «як джерело оптимістичної впевненості дитини в своїх силах є умовою того багатства дійсного ставлення до навколишнього світу, без якого неможливий духовний розвиток, особливо неможливе розкриття природних нахилів, здібностей, обдарувань» [6, с.235].

Напруження власних зусиль, досягнутий працею успіх, радість розумової праці Василь Олександрович вважав тими сходинками, піднімаючись якими, дитина йде до міцних, осмислених знань [8, с. 84]. Від того, як почуватиме себе дитина, піднімаючись на першу сходинку щабели пізнання, що вона переживатиме, – писав В. О. Сухомлинський, залежить весь її подальший шлях до знань, адже «розумова праця учня, успіхи і невдачі в навчанні – це його духовне життя, його внутрішній світ, нехтування яким може призвести до сумних наслідків. Дитина не тільки визнає щось, засвоює матеріал, а й переживає свою працю, висловлює глибоко особисте ставлення до того, що їй вдається і не вдається» [9, с. 162].

Центральна з потреб дитини – потреба у позитивній оцінці дорослих і насамперед – учителя, в його схваленні та заохоченні до успіхів. Дитина, відчуваючи себе внаслідок оцінного ставлення дорослих значущою у певному

розумінні, прагне зберегти свою значущість, у неї з'являється прагнення «підтвердити» вже пережите почуття власної гідності під впливом схвалення дорослого, яке їй задовольняє потребу дитини в самоповазі.

Для «прийняття» відповідної соціальної норми «потрібно добре вчитися», яку дитина засвоїла поки що на рівні понять, уявлень і як би в попередньому порядку поставилася до неї як до емоційно привабливої, важливі досягнення, подолання труднощів. Істинне прийняття є там, де є ці досягнення, де труднощі подолані. Прийняття і є радість від досягнення, подолання. Максимальне ж напруження внутрішніх духовних сил дитини можливе лише за умови, коли розумова праця дає їй якийсь успіх. «Життєдайним повітрям для слабенького вогника прагнення до знань є тільки успіх дитини в навчанні, тільки горде усвідомлення і переживання тієї думки, що я роблю крок уперед, піднімаюсь крутою стежиною пізнання» [9, с. 163].

Почуття успіху має вирішальне значення у психічному розвитку індивіда, оскільки воно безпосередньо пов'язане з його природною активністю як основою породження всіх майбутніх видів діяльності й життєдіяльності в цілому. У цьому діяльнісному процесі почуття успіху визначає мотиваційну систему як його рушійну силу, а отже, якраз це почуття бере участь у формуванні й розвитку людини як особистості. Отже, для розвитку людини, результативного виконання нею будь-якої діяльності, необхідна наявність постійної системи стимулювальних та спрямовувальних підкріплень, у ролі яких особливо ефективно виступає успіх, який дає сили, віру і можливість подолання перешкод, створює основу для формування адекватної самооцінки, забезпечення творчого самопочуття людини. Учіння протікає ефективніше і дає якісніші результати, довів у практиці роботи керованої ним школи Василь Олександрович, якщо в учня є сильні, яскраві, глибокі мотиви, у низці яких чільне місце належить прагненню до успіху. Звідси випливає, що орієнтація на успіх повинна виступати необхідною умовою побудови ефективної педагогічної системи.

Значення радості успіху в навчанні він вбачав у тому, що у захопленої

цим почуттям дитини виникає потреба переживати пов'язаний з ним психічний стан. Це створює передумови для того, щоб «... сама тільки думка про перспективу захоплюючої праці в майбутньому пробуджувала у вихованців такі великі вольові зусилля, що процес подолання труднощів приносив справжню радість» [6, с. 220]. Саме тому педагогічний колектив школи прагнув, щоб почуття глибокої радості дитині приносили успіхи насамперед у навчанні. «Ми добиваємося того, – писав В. О. Сухомлинський, – щоб кожна, започаткована учнем молодшого шкільного віку (особливо учнем 1-го класу) робота, обов'язково завершилася *успіхом*» [6, с. 235].

Пробудити в учневі потенційні сили, викликавши перше схвильоване почуття радості від успіхів у навчанні – важливий крок на шляху становлення дитини як особистості, вважав видатний педагог. Він писав: «Позитивні емоції дітей, що виникають у процесі навчання, відіграють величезну роль у вихованні бажання вчитися. Завдання вчителя полягає в тому, щоб постійно розвивати в дітей позитивне почуття задоволення учінням, щоб з цього почуття виник і утвердився емоційний стан – пристрасне бажання вчитися» [7, с. 7].

У своїх творах і практичній діяльності В.О.Сухомлинський прослідковує діалектичний взаємозв'язок між успіхом у навчанні дитини і її бажанням вчитися, по суті розкриває «кругову» природу успіху. Він був глибоко переконаний, що створення «передчуття» успіху – важливе завдання вчителя у вихованні в учнів постійного бажання оволодівати все новими і новими знаннями. У свою чергу, «пристрасне бажання вчитися і є стан морального задоволення в процесі подолання труднощів на кожному конкретному етапі набуття знань або виконання практичного завдання» [7, с. 12].

Школяр зростає, утверджується в безперервному русі від успіху до успіху. Мав рацію В. О. Сухомлинський заявляючи, що «дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, пробудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності – це перша заповідь виховання» [9, с. 164]. Отже, є успіх – є й бажання вчитися, з другого боку – бажання вчитися – запорука успіху в навчанні. «Виходить немовби парадокс, – зауважує педагог, – для того, щоб

дитина встигала, треба щоб вона не відставала. Та це не парадокс, а діалектична єдність процесу розумової праці. Інтерес до навчання з'являється лише тоді, коли є натхнення, що народжується від успіху в оволодінні знаннями; без натхнення навчання перетворюється для дітей на тягар» [9, с. 164].

Моральна довершеність особистості не є наслідком якихось вузькоспеціальних, моралізаторських впливів вихователя на дитину, а здобувається останньою у щоденній життєдіяльності, у творчій праці – завдяки усвідомленню суспільно-громадського значення як самого процесу праці, взаємин, які складаються між її учасниками, так і результатів праці: «Почуття гордості, яке переживає дитина, коли досягає успіху в улюбленій справі, – перше джерело самосвідомості, перша іскра, що запалює в душі дитини вогник творчого натхнення, а без натхнення, без радісного піднесення і відчуття повноти сил немає людини, немає глибокої впевненості в тому, що вона посіде гідне місце в житті» [9, с. 253]. У своїй роботі «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» Василь Олександрович наголошував: «Особистість немислима, якщо людина не заявляє про себе, якщо в якійсь сфері духу людського вона не стала господарем, якщо вона не переживає своєї гідності творця, якщо не йде з гордо піднятою головою» [8, с. 74].

Школа, учитель повинні зробити все, щоб кожна дитина вже у початковій школі розкрилася наче квітка від мудрості і сердечності тих, хто творить освіту в державі, повинні «дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, пробудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності – це перша заповідь виховання», вважав павлівський новатор [9, с. 164]. Ця думка червоною ниткою проходить через усю діяльність керованої ним школи.

Так, зокрема, у плані роботи Павлівської середньої школи на 1969 – 1970 н. р. відзначено: «... щоб досягти задовільних результатів у всій навчальній і виховній роботі, розумові сили і здібності дитини повинні постійно зміцнюватись і розвиватись; успішне оволодіння міцними знаннями взагалі немислиме, якщо дитина залишається на одному і тому ж рівні розумових сил і здібностей. Учень мусить відчувати, усвідомлювати розвиток

своїх розумових сил і здібностей – тільки за цієї умови у нього буде бажання вчитися». Перспектива роботи педагогічного колективу полягала в тому, щоб «найважливішим стимулом, що пробуджує в учнів бажання вчитися, була не необхідність відповісти вчителю, одержати оцінку, а жадоба знань, усвідомлене прагнення до пізнання» (*підкреслено в оригіналі – Л.Т.*) [2, с. 2 – 3].

У планах роботи школи знайшли відображення майже всі аспекти проблеми успіху в навчанні дітей. Особливо яскраво вони прозвучали в останньому, написаному Василем Олександровичем плані роботи школи на 1970 – 1971 н. р. «Задача учителя полягає в тому, – писав він, – щоб усі діти на кожному етапі навчання досягали успіху, хоча б маленького, і знали, відчували, переживали свій духовний ріст. Наш принцип – не ставити двійок, тим більше не ловити дитину на незнанні. Основна мета навчання – досягти того, щоб дитина прагнула знати». Він стверджував, що якщо оцінка перестане відігравати таку роль, а сама по собі стає стимулом до навчання, то школа перестане бути «світочем знань», навчання перетворюється для дитини на «тягар і каторгу», а «учитель у жорстокого наглядача, щоденник – у клеймо ганьби, батько й мати – у катів, які карають за лінощі і нерадивість» [1, с. 5].

На засіданні психологічного семінару 16 вересня 1968 р., його учасники, обговорюючи доповідь директора В. О. Сухомлинського «Виховання потреби в знаннях» відзначали, що небажання вчитися буває тоді, «... коли зусилля в навчанні не нагороджуються успіхом і почуттям повноти життя, духовного задоволення, ... коли в знаннях людина не виражає саму себе...»..... «Найголовнішим стимулом у навчанні мусить бути бажання вчитися» (*підкреслено в оригіналі – Л.Т.*) [3, с. 49].

У своїй доповіді «Роль колективу у вихованні поваги учня до самого себе» 19 грудня 1968 р. Василь Олександрович наголошував: «Почуття особистої гідності, поваги до самого себе тісно зв'язане з тими духовними багатствами, цінностями, які людина вже усвідомлює в собі. Дуже важливо, щоб людина знала й переживала те, що колектив бачить у ній щось хороше, а цим хорошим для учня є перш за все успіхи – хай і незначні, але кроки вперед –

у навчанні» [3, с. 24].

Для В. О. Сухомлинського успіхи учнів у навчанні ніколи не були самоціллю. Він розглядав цей феномен як інтегративний компонент загальної системи освіти (формування) особистості, вбачаючи його значення перш за все у максимально повній самореалізації кожної дитини, виразно виявляючи у розумінні цієї проблеми ознаки особистісно-орієнтованої системи навчання. І хоч видатний педагог не представив монографічного систематичного викладу свого творчого внеску у розробку проблеми успіху в навчанні, об'єктивно його "педагогіка успіху" наявна у численних працях, в педагогічній творчості багатьох послідовників серед широких вчительських мас; вона збагатила педагогічну науку, значно розширила її проблематику.

Література:

1. Из педагогического наследия В. А. Сухомлинского: Введение к годовому плану: Итоги, перспективы // Народное образование. – 1973. – № 8. – С. 116–120.
2. План роботи Павлівської СШ. 1969 – 70. – $\frac{\text{ПМС кн.1711}}{\text{Рy185}}$. – 58 арк.
3. Протоколи психологічного семінару Павлівської середньої школи, 1968 – 1969. – $\frac{\text{ПМС кн.1839}}{\text{Рy612}}$. – 54 арк.
4. **Розенберг А. Я.** Філософія дитячого щастя за В. О. Сухомлинським / А. Я. Розенберг // Початкова школа. – 1993. – №1. – С. 37 – 38.
5. **Сухомлинський В. А.** Всемогутая радость познания / В. А. Сухомлинський // Правда. – 1974. – 1 сентября.
6. **Сухомлинський В. О.** Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. Т.1. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 207 – 400.
7. **Сухомлинський В. О.** Інтерес до учіння – важливий стимул навчальної діяльності учнів / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. Т.5. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 7 – 16.
8. **Сухомлинський В. О.** Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. Т.1. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 55 – 206.
9. **Сухомлинський В. О.** Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 7 – 279.